

РЕЛІГІЯ ТА ОСВІТА В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

У статті проаналізовано основні проблеми освіти України в релігійному аспекті. Через соціологічний вимір автор розглядає перспективи вивчення релігійного простору в освіті України та надає обґрунтування специфіки його вивчення.

Ключові слова: релігійний простір, релігія, освіта.

Релігійний простір сучасної України є досить строкатим, враховуючи велику кількість різноманітних релігій та вірувань, які мають різний вплив на сучасне українське суспільство. На сьогодні в Україні стало можливим проводити богослужіння і релігійні обряди у лікарнях, у будинках для інвалідів і людей похилого віку, в місцях позбавлення волі. Брати участь у богослужіннях і релігійних обрядах можуть військовослужбовці у вільний від служби час. Обряди можуть здійснюватись у будинках і квартирах громадян. Свобода совісті означає світський характер державної освіти в країні, але, в свою чергу релігійні спільноти утримують важливі позиції в галузі освіти та виховання.

Згідно з принципом відокремлення школи від церкви, можливість здобуття освіти в Україні однакова для всіх - віруючих і атеїстів; у школах, вищих навчальних закладах не дозволяється релігійна пропаганда, що не виключає занять з історії релігії, вивчення її змісту і функцій в житті людини і суспільства. Водночас релігійні організації можуть створювати свої навчальні заклади, групи дорослих і дітей, використовувати інші форми релігійного навчання. При цьому в навчальних програмах світських і релігійних навчальних закладів мають відобразитись взаємна терпимість і повага між віруючими і невіруючими, послідовниками різних релігій. Релігійні переконання - особиста та внутрішня справа кожної людини, справа її власного вибору, її совісті, на яку не мають права здійснювати тиск ні держава, ні суспільство, ні інші індивіди.

У побудові сучасних церковно-державних відносин, віруючими та невіруючими громадянами актуальною є наявність, з одного боку, форм оптимальної взаємодії світської та релігійної освіти й виховання, з іншого, – припустимих меж впливу релігійного виховання на освітній процес,

здійснюваний у світських навчальних закладах. Цій проблемі і присвячена дана стаття.

Мета статті проаналізувати проблеми українського освітнього простору в релігійному вимірі. Висвітлити питання про впровадженням релігійного компонента в систему державної освіти України.

Поняття освітній простір, визначається трактуванням його базового поняття «освіта» – такий, що забезпечує можливості для формування «духовного обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, процес формування обличчя людини» [7, 241]. З точки зору діяльнісного підходу (М. Хайдеггер та ін.) у соціальному просторі виокремлюється освітній простір як сукупність вчинків його суб'єктів, їх навчальної, освітньої діяльності, розробку педагогічних проектів, що забезпечує процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

На нинішньому етапі державотворення в Україні процес взаємодії релігії та освіти відбувається під впливом істотно якісного поступу у структурі та діяльності церков та релігійних організацій. З кожним роком все більше уваги приділяється можливості створення в системі національної освіти дошкільних та загальноосвітніх закладів за релігійною ознакою. Освіта - як основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку держави на сьогодні залишається сферою на яку безпосередньо має вплив сама держава і також вона не залишається поза впливом Церкви.

З кожним роком в Україні відроджується система професійної духовної освіти, яка в свою чергу працює на забезпечення релігійних організацій кадрами церковно – і священнослужителів. На сьогодні в Україні діє 180 духовних навчальних закладів, де одночасно проходять підготовку понад 20 тисяч семінаристів і студентів. Нині в Україні працює 28,5 тисяч священників усіх конфесій, серед них лише близько 3,5 відсотка складають громадяни інших держав. В свою чергу варто зазначити останнім часом різні релігійні структури інтенсивно демонструють свої наміри органічно імплантуватися в організований на світських засадах навчальний процес і в освітню сферу України в цілому [8].

На сучасному етапі аналогічні проблеми обговорюються під час проведення круглих столів, диспутів, конференцій для вдосконалення моделі

співпраці держави та церкви в Україні. Окремі проблеми такого спрямування знайшли своє відображення в публікаціях В. Балуха, В. Бондаренка, М. Лагодича, В. Єленського, С. Здіорука, Л. Філіпович в яких зазначається про необхідність детального вивчення питань взаємодії релігії та освіти.

Історія освіти в Україні тісно пов'язана з історією українського народу. Релігійне наповнення педагогічних ідей та причетність Церкви чи релігійних організацій до освітньо-виховної діяльності – питання не сьогодення. Воно має глибокі історичні корені. Одним із напрямків культурницької діяльності Православної Церкви в Україні була її освітня діяльність. Вона проявлялась перш за все у створенні великої кількості освітніх закладів. Саме школи граматики, церковно-парафіяльні школи, бурси та духовні семінарії у свій час відкрили шлях у світ знань для більшості незаможних українців. Характерними в цьому плані були діяльність таких знаменитих святинь як Десятинна церква (988-996 рр.), яка зробила величезний внесок у розвиток вітчизняної освіти: саме до її стін з князівського палацу було переведено створену князем школу книжного вчення. При Софії Київській (1061 чи 1067 р.) функціонувала школа вищого типу, де зберігалися бібліотечні фонди відомі своєю цінністю в Україні та закордоном. Національною святинєю вважається Почаївський монастир, який свого часу «провів велику культурно-освітню працю, - з нього виходило багато учителів, дяків, дияконів та й священників (ієромонахів), які розходилися по Волині» [5]. Багатими на події є історія Успенської церкви Печерської Лаври, Михайлівського золотоверхого та Видубицького монастирів, Львівського і Київського православних братств тощо. За їхньої підтримки засновувалися, а потім діяли відомі у всій Європі школи, колегії і навіть академії на кшталт європейських університетів: Острозька академія, Києво-Могилянська Академія), в яких разом з прикладними науками викладався широкий спектр теологічно-богословських дисциплін.

У контексті сучасного релігійного ренесансу, котрий змінив 70-літній період політико-комуністичного атеїзму, Церква поступово зондує доступ до світської школи. Сьогодні в загальноосвітніх школах впроваджено предмет «Християнська етика», викладання якого неодноразово викликало полеміку серед сучасних українських урядовців [13]. Сьогодні в ВНЗ відкриті спеціальності «Релігієзнавство» (НПУ імені М.П.Драгоманова, м. Київ), успішно діє філософсько-теологічний факультет (Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича).

Враховуючи той факт, що сьогодні 71% українців заявляє про свою віросповідність [10], можемо констатувати, що наявність самої релігії передбачає і необхідність релігійної освіти.

Передусім зазначимо, що представники світської науки виступають за обов'язкове викладання релігієзнавчих, релігійно-пізнавальних дисциплін у всіх навчальних закладах. У той же час за даними Центру Разумкова, наприкінці 2003 року лише 30% українців вважали, що вивчення релігієзнавства має бути обов'язковим предметом, 52,1% респондентів висловились за добровільне вивчення даної дисципліни, а 17,9% проти або ж вагались з відповіддю [12, 3-4]. Подібне відношення громадян України і до обов'язкового вивчення Закону Божого. Тут їхні голоси розподілились відповідно 25,8%, 50,3% та 23,9% [12].

Враховуючи вищенаведені дані та поліконфесійний характер українського суспільства пошуки оптимального рішення щодо поєднання світської та релігійної освіти дещо ускладнюються. Соціальним тлом освіти виступають віруючі люди різних конфесій, які навчають і які навчаються, в результаті чого обмінюються знаннями, інформацією, досвідом. В процесі пошуку здорового компромісу представники релігійних організацій іноді чують з боку деяких світських науковців виключно звинувачення у клерикалізації навчально-виховного процесу в системі державної освіти.

Саме тому для нас важливий досвід інших країн, котрі на різних етапах своєї історії вирішували подібні проблеми. При наявності принципу відокремлення церкви від держави в більшості європейських країн у державних загальноосвітніх школах викладаються дисципліни релігійного змісту.

Треба зазначити, що право на навчання релігії закріплено в конституціях багатьох європейських країн (Італія, Іспанія, Німеччина, Польща та ін.), так само як і право засновувати приватні школи. При цьому свобода навчання релігії підтверджується ст. 2 Першого протоколу Європейської Конвенції з прав людини.

У багатьох країнах немає різниці у правовому статусі релігійних і нерелігійних шкіл; в інших країнах засновані церквами школи користуються привілеями, що забезпечують їм права публічних шкіл і фінансову підтримку з боку держави. Часом відносини між владою й релігійними школами мають контрактний характер (Франція, Іспанія), або держави прирівнюють релігійні школи до публічних (Німеччина, Австрія, Швейцарія,

Італія, Словаччина). Наприклад, згідно з конкордатом між Австрією й Апостольською столицею, всі католицькі школи отримують той же статус, що й школи публічні. І це положення поширюється на школи, створені всіма визнаними церквами (набуття такого статусу в Австрії обумовлено 20-річним випробувальним терміном і числом вірних, яке має бути не меншим за два відсотки населення країни) [2].

Досвід демократичних держав [6] свідчить про те, що право громадян на релігійну освіту незаперечне, закріплене в конституціях багатьох країн, не суперечить загальній світськості освіти в цих країнах. Право на релігійну освіту є невід'ємним правом учнів на доступ до інформації і, причому правом на вивчення саме свого віросповідання. Згідно із Загальною декларацією прав людини (ст. 18, 26) і іншими міжнародними деклараціями і конвенціями введення релігійної освіти не суперечить світському характерові й нашої освіти.

Незважаючи на те, що Україна взагалі слабо інтегрована до сучасних педагогічних методик, на основі яких розробляються авторські програми і проекти в освіті, а тим більше в сфері навчання релігії або про релігії, які б зацікавили суспільство бути релігійно обізнаним. Не ідеалізуючи знання європейців щодо християнства чи ісламу, буддизму чи іудаїзму, припускаємо, що в країнах Європи про це знають більше, ніж в нашій державі. Свідченням цього є Толедські угоди з навчання релігії і переконань в державних школах Європи (2007) [1].

Знайомлячись із досвідом європейських держав в сфері релігійної освіти [11], навіть в найсекулярніших країнах, ми бачимо, що релігійна освіта – не чуже явище, що і зафіксовано в Конституціях європейських країн, в спеціальних законах держави, де визнаються не тільки історичні заслуги релігійних навчальних закладів, але й з пошаною ставляться до нині діючих (напр., католицькі університети Франції і досі є її інтелектуальними центрами). Взаємини між державою і релігійними закладами там чітко прописані. Якщо є спеціальне законодавство, яке регулює релігійну освіту, то існує і спеціальний державний орган, покликаний управляти і контролювати цю сферу.

На відміну від Європи, в Україні відсутнє спеціальне законодавство, яке б регулювало сферу релігійної освіти. Освітні процеси відбуваються на основі «Закону про освіту» 1991 р., де у ст.ст. 6, 8, 9 про релігійну освіту йдеться у заборонному контексті (освіта незалежна від релігійних організацій,

навчально-виховний процес у закладах освіти є вільним від втручання релігійних організацій, залучення учнів, студентів до участі у релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається, заклади освіти в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім закладів освіти, заснованих релігійними організаціями [3]). Релігійна освіта підпадає під дію Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991). Наявність двох законів, в одному з яких заборонена релігійна освіта, а в іншому – не заборонена, але обмежена лише духовними навчальними закладами (Ст. 11. Духовні навчальні заклади. «Релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей» [4], їх суперечність, та досі заборонний характер, не сприяє розвитку релігійної освіти. Така освіта і досі не сертифікована, не ліцензована, тобто потрібні для ведення навчального процесу юридичні документи відсутні. Релігійна освіта поза духовними навчальними закладами – нелегальна, протизаконна. А все тому, що у своїй діяльності держава спирається на документи 90-річної давнини, коли у відповідному Декреті було проголошено про відокремлення церкви від держави і школи від церкви.

На початок 2010 року в Україні нараховувалося 12633 недільні школи [9] (серед яких майже 40% – протестантські, 13% – католицькі, 46% – православні). До системи релігійної освіти України входять також 196 навчальних заклади, в яких навчається 9012 студентів денної і 8537 студентів заочної форми навчання [9]. Серед цих закладів православні складають 22,5%, католики 12%, а протестанти 64%.

Звичайно ніхто не має права примушувати до релігійної освіти. Кожний має право зробити свій вибір на користь релігійної освіти своєї дитини або відмовитися від такої освіти. З іншого боку держава не може і не вправі відмовити значній частини населення нашої країни в релігійній освіті. Відмова одним громадянам у релігійній освіті на підставі небажання інших громадян порушує права перших.

На нашу думку для процесу задекларованої урядом взаємодії світської та релігійної освіти й виховання, у світських навчальних закладах потрібно, в першу чергу, розробити та запровадити в середній і вищій школі програми релігійного навчання, побудованих на засадах релігійної толерантності та

принципах не обов'язковості, об'єднати та координувати зусилля педагогів, богословів і релігієзнавців в області науково-методичної і дослідницької роботи, проводити державне ліцензування всіх освітніх установ, створених релігійними організаціями.

Сьогодні питання залишається відкритим, а викладання (не викладання) основ релігійних знань у школах та його форми залежать майже виключно від світоглядних уподобань, а іноді, на жаль, і від матеріальної зацікавленості керівників того або того закладу освіти.

Висновки. Отже, право вільного вибору переконань має зберігатися за кожним і є особистою справою індивіда. Це означає, що релігія має бути представлена в освіті України не у вигляді ідеології, а як складова наукового знання про людину і суспільство внаслідок їх іманентної культурної цінності. Релігійне навчання та виховання має формувати у молоді довіру до традиційних духовних цінностей українського суспільства, толерантність по відношенню до інших релігійних вірувань, що, в свою чергу, є дійовим засобом формування духовності народу.

Література

1. Амбросевич-Якобс Й. Рекомендації ОБСЄ у сфері вивчення релігії (Толедські принципи) // Релігійна свобода. Наук. Щорічник. – Київ: 2008. – № 13.
2. Єленський В. Релігійне навчання і виховання в законодавствах та освітніх системах західноєвропейських країн // Людина і світ. – 2001. – Грудень.
3. Закон України «Про загальну середню освіту». Витяги // Правові основи свободи совісті, релігій та релігійних організацій. Міжнародні та українські правові документи. – Київ: 2002.
4. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Правові основи свободи совісті, релігій та релігійних організацій. Міжнародні та українські правові документи.
5. Іларіон. Фортеця Православ'я на Волині – Свята Почаївська Лавра: Церковно-історична монографія. – Вінніпег: 1961.
6. Лагодич М. Місце та роль релігійної освіти у громадянському суспільстві // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – Вип. 203–204. – Філософія.
7. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – Київ: Педагогічна думка, 2001.
8. Пріоритети державної політики в галузі свобод совісті: шляхи реалізації: зб. наук. матеріалів. - Київ: Видавництво «Світ Знань», 2007.

9. Релігійні організації в Україні (станом на 1.01.2010) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2010>.
10. Рівень і характер релігійності українського суспільства // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку», 8 лютого 2011. – – Київ: Центр Разумкова, 2011.
11. *Робберс Г.* Государство и религии в европейском союзе / под редакцией М.А. Воскресенского, А.А. Красикова, Р.Н. Лункина, Р.А. Подопригоры, Л.С. Симкина и И.А. Шалобиной. – Москва: Институт Европы РАН, ТЦ Юнеско, 2009.
12. Свобода совісті // Релігійна панорама. – Київ: 2003. – № 7–8 (36–37).
13. Суспільне буття релігії та церкви // Релігійна панорама. – Київ: 2003. – № 12 (40).

I. Zainchkivska. Religion and education in Ukraine: opportunities for interaction.

In the article the main problems of the education of Ukraine in the religious aspect are analyzed. Through the sociological dimension the author considers the prospects of studying of the religious space in the education of Ukraine and provides the argumentation of the specifics of its study.

Keywords: *religious space, religion, education.*

УДК 316.775.4:659

Н. В. Коваліско, О. І. Герус

СПЕЦИФІКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ РЕФЛЕКСІЙ МОЛОДІ НА РЕКЛАМУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні ефект реклами в соціумі не обмежується зміною споживацької поведінки людей та підвищенням попиту, рекламна комунікація постає засобом створення нових соціальних зв'язків, нових форм свідомості, нових видів цінностей тощо. Це потенційне джерело соціального досвіду, яке спрямовує поведінку людей. В статті розкриваються особливості впливу реклами на формування соціальних і ціннісних орієнтацій реципієнтів рекламних повідомлень. Визначено особливості впливу рекламних потоків на індивідів. Досліджено механізми рефлексивної поведінки індивідів на рекламні повідомлення. З'ясовано особливості сприйняття реклами та їхні трансформації у свідомості споживачів (реципієнтів).

Ключові слова: *реклама, реципієнт (споживач) реклами, соціальні та ціннісні орієнтації, рефлексії.*